

Νεολογία και Ορολογία στην Ακαδημία Αθηνών

Αναστασία Χριστοφίδου

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σε αυτή τη μελέτη παρουσιάζουμε τη σχέση νεολογίας και ορολογίας, όπως τη διερευνούμε στο ΚΕΕΟΝ (*Κέντρον Ερεύνης Επιστημονικών Όρων και Νεολογισμών*). Θα δείξουμε ότι η γλωσσολογική (όχι μόνο λεξικογραφική) ενασχόληση με το φαινόμενο της νεολογίας, αλλά και των ορολογικών αποδόσεων (σε αυτή τη μελέτη εξετάζουμε Ενεργειακή Τεχνολογία και Υπολογιστική Γλωσσολογία), μπορεί να μας δώσει πολύτιμα στοιχεία κυρίως στο επίπεδο της δυναμικής της μορφολογίας της Ελληνικής βάσει μετρήσεων και συνολικής παρατήρησης, π.χ. των εκάστοτε καταλήξεων (μορφοσημασιολογία, συχνότητα, μορφολογικό και κειμενικό περιβάλλον κ.ά.). Αυτού του είδους τα ευρήματα υποστηρίζουμε ότι μπορούν με τη σειρά τους να τροφοδοτήσουν τη μελέτη μιας εμπειριστατωμένης επιστημονικά απόδοσης ορολογίας βάσει μετρήσιμων μορφοσημασιολογικών κριτηρίων με στέρεο θεωρητικό υπόβαθρο. Σε αυτή τη βάση θα παρουσιάσουμε το Ηλεκτρονικό Πρόγραμμα του ΚΕΕΟΝ, τη *Νεοδημία*, το οποίο έχει συγκροτηθεί για ημιαυτόματα εντοπισμό νεολογισμών από σώματα κειμένων εφημερίδων (κειμενογλωσσολογικά βασισμένος σχεδιασμός) καθώς και για τη γλωσσολογική (μορφολογική, κειμενική κλπ) ταξινόμηση νεολογισμών και ορολογιών δίνοντας έμφαση στις ερευνητικές προοπτικές, που αναφέρονται πιο πάνω, με δυναμικό άνοιγμα στην ψηφιακή τεχνολογία.

Neology and Terminology at the Academy of Athens

Anastasia Christofidou

ABSTRACT

This paper presents the connection between neology and terminology, as is it is explored in the *Research Centre for Scientific Terms and Neologisms* of the Academy of Athens. It will be shown that the linguistic (not only lexicographical) analysis of neologisms, as well as of terminological renderings (energy technology and computational linguistic terms) can provide valuable insights into the dynamics of Greek morphology, as depicted in empirical evidence stemming from measurements and data analytic procedures; for instance, concerning suffixes (morphosemantic properties, frequency distributions, morphological, con/textual predictors). We claim that such findings can in their turn inform the study of scientifically sound terminological renderings on the basis of specific morphosemantic criteria, within a solid theoretical background. Accordingly, I present *Neodemia*, the ongoing research project of the Centre, developed to accomplish the tasks of (semi)automated detection of neologisms extracted from monitor corpora of the Greek Press (compiled on the basis of textlinguistic criteria), as well as the linguistic (morphological, textual etc.) analysis and classification of these neologisms and other scientific terms. Special emphasis will be given on the potential and the research prospects of such approaches enhanced by the Centre's orientation to new technologies and digital linguistic methods.

0 Εισαγωγή

Κέντρον Ερεύνης Επιστημονικών Όρων και Νεολογισμών της Ακαδημίας Αθηνών: για τους έχοντες κάποια σχέση με την επιστήμη της γλωσσολογίας το ερευνητικό αντικείμενο του Κέντρου αφορά δύο ερευνητικούς τομείς, αυτόν της Ορολογίας και αυτόν της Νεολογίας. Οι δύο τομείς τέμνονται, μια και η ορολογία κατασκευάζει ή χρησιμοποιεί νέες λέξεις, οι οποίες συχνά εισάγονται με το χρόνο και στην καθημερινή, μη εξειδικευμένη γλώσσα. Αυτό, όμως, που ίσως δεν συνειδητοποιείται σε όλη του την έκταση είναι η άρρηκτη και αλληλο-/ανατροφοδοτούμενη σχέση των δύο τομέων σε επίπεδο μορφολογίας και σημασίας, καθώς και η συμβολή των δεδομένων μιας τέτοιας έρευνας στη θεωρία της μορφολογίας και μορφοσημασιολογίας: η έρευνα της νεολογίας αφορά στην καταγραφή των αυθεντικών πιο πρόσφατων λεξικοπαραγωγικών αποτελεσμάτων που δημιουργούνται εν πολλοίς αυθόρμητα από φυσικούς ομιλητές -και καθιερώνονται (ή όχι)¹- ενώ η ορολογία αφορά συχνά σε μη αυθόρμητη κατασκευή ονομάτων για συγκεκριμένες επιστημονικές έννοιες, τα οποία ονόματα επίσης καθιερώνονται ή όχι. Συνεπώς, ενώ διαφέρουν εν μέρει, αφού η νεολογία αφορά ένα φαινόμενο και η ορολογία κατά βάση μια δι-επιστημονική πρακτική, σε ένα πιο θεωρητικό επίπεδο συνδέονται ή θα πρέπει να συνδέονται άρρηκτα. Η μελέτη αυτή λοιπόν θα διαρθρωθεί σε δύο πυλώνες:

I. θα αναδείξει τον τρόπο που συνδέονται και θα πρέπει να αναλύονται οι δύο αυτοί τομείς σε σχέση με τη θεωρία της μορφολογίας (σημασίας) και ειδικά της ανάλυσης της παραγωγικότητας, βλ. ενότητα 1 και 2.

II. θα περιγράψει, ως συνέχεια του I., πώς επιδιώκει να συμβάλλει το ΚΕΕΟΝ στη διαρκή ενδυνάμωση αυτής της σχέσης συλλέγοντας και οργανώνοντας πολύτιμα δεδομένα, χτίζοντας μια αυστηρή μεθοδολογία και συντάσσοντας στιβαρά εργαλεία (όπως σωμάτων κειμένων κ.ά.), βλ. ενότητα 3.

1 Νεολογικοί και ορολογικοί σχηματισμοί αφηρημένων ουσιαστικών

Η ευρεία άποψη των περισσότερων ορολόγων, είναι ότι οι όροι πρέπει να κατασκευάζονται σύμφωνα με τους κανόνες σχηματισμού λέξεων της Ελληνικής, κάτι που ισχύει εν γένει. Εν τούτοις, στη νεώτερη κυρίως γλωσσολογία γίνεται όλο και πιο αποδεκτό ότι πέρα από την

¹ Η πιο διαδεδομένη άποψη ισχυρίζεται ότι οι νεολογισμοί αφορούν μόνο τις νέες λέξεις που καθιερώνονται, διαχωρίζοντας τους νεολογισμούς από τους ευκαιριακούς, λογοτεχνικούς κ.ά. νεολογισμούς. Εδώ δεν θα υπεισέλθουμε σε αυτό το ζήτημα λόγω της έκτασής του, το έχουμε, όμως, αναλύσει στο Χριστοφίδου [20] και Χριστοφίδου [23], όπου δεχόμαστε τη βασική διάκριση νεολογισμών σε ευκαιριακούς και μη.

εξαντλητική καταγραφή των κανόνων που περιγράφουν τις θησαυρισμένες σε ένα λεξικό λέξεις μιας γλώσσας, έστω και με μετρήσεις συχνότητας, έστω και με χρήση σωμάτων κειμένων, η προτεραιότητα θα πρέπει να δίνεται στην ανάλυση της δυναμικής αυτών των κανόνων. Υπάρχουν σχηματιστικοί κανόνες που έχουν παραγάγει κατά περιόδους χιλιάδες λέξεις στην Ελληνική, οι οποίοι όμως χάνουν σιγά σιγά σε ισχύ παρόλο που οι μετρήσεις συχνότητας στο λεξικό μιας γλώσσας τους φέρνουν πολύ ψηλά. Σύμφωνα με σημαντικές σύγχρονες γλωσσολογικές θεωρίες, όπως η Φυσική Θεωρία Μορφολογίας (Natural Morphology) βλ. Dressler [12], πρβλ. Aronoff [5] και Aronoff & Anshen [6], Bauer [9], [10] μετατοπίζουν τη γλωσσολογική έρευνα από τον τομέα της αυστηρής και οικονομικής περιγραφής (π.χ. διάφορες εκφάνσεις δομιστικών θεωριών) στον τομέα της δυναμικής των γλωσσικών φαινομένων αλλά και βάσει στατιστικών αναλύσεων σε σώματα κειμένων (για μέτρηση παραγωγικότητας βλ. Baayen & Lieber [7], Baayen [8]). Στις παραπάνω προσεγγίσεις η μελέτη της νεολογίας, συνεπώς, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα εργαλεία (μαζί με άλλους τομείς, όπως παιδικός λόγος, μελέτη ομαδικών λαθών κ.λπ.) για την ανάδειξη της δυναμικής πλευράς της γλώσσας τόσο στην παραγωγική μορφολογία όσο και στην κλιτική (βλ. Dressler [13], Χριστοφίδου [21], Αναστασιάδη-Συμεωνίδη [3], Νικολάου [15], σελ.123 κ.εξ.). Οπότε, δεν αρκούν οι ποσοτικές μετρήσεις συχνότητας, που ίσως είναι πιο χειροपाστές αλλά πρέπει να συνδυάζονται με αναλύσεις ποιοτικής, και ειδικότερα νεολογικής, παραγωγικότητας. Τέτοιου είδους μετρήσεις μπορούν να δείξουν στον ενδιαφερόμενο γλωσσολόγο ή ορολόγο ποιοι ενεργοί κανόνες σχηματισμού βρίσκονται σε υποχώρηση, σε ενδυνάμωση ή ακόμη σε μετατόπιση, π.χ για το ίδιο τεμάχιο μπορεί να ενδυναμώνεται η μεταρρηματική παραγωγή αλλά να μειώνεται η μετονοματική κ.λπ.

Για να δώσουμε μια εικόνα των παραπάνω θα παρουσιάσουμε έναν ενδεικτικό πίνακα των κύριων επιθημάτων που παράγουν αφηρημένα ουσιαστικά στην Ελληνική με μετρήσεις από το *Αντίστροφο Λεξικό* της Αναστασιάδη-Συμεωνίδη σε σύγκριση με το δικό μας αρχείο. Επιλέξαμε ενδεικτικά τις χρονολογίες 2009-2015 όπου είχαν καταχωρηθεί με αυστηρή επεξεργασία και επιλογή 1400 νεολογισμοί και 1200 όροι ενεργειακής τεχνολογίας και υπολογιστικής γλωσσολογίας². Τα επιθήματα που επιλέξαμε να διερευνήσουμε είναι το μετονοματικό *-τητα*, το μετονοματικό/μεταρρηματικό *-ία*, το μετονοματικό/μεταρρηματικό *-ισμός/-ισμός* καθώς και το μεταρρηματικό *-ση*, ως τα πιο συχνά βάσει του αρχείου μας.

² Οι αριθμοί δίδονται με στρογγυλοποίηση.

Πίνακας 1. Ποσοστά εμφάνισης επιθημάτων αφηρημένων ουσιαστικών στο *Αντίστροφο Λεξικό Αναστασιάδη-Συμεωνίδη* και σε μέρος του αρχείου νεολογισμών του ΚΕΕΟΝ.

Κύρια επιθήματα αφηρημένων ουσιαστικών (100%)	<i>-τητα</i>	<i>-ία</i>	<i>-ισμός/-ισμός</i>	<i>-ση</i>
<i>Αντίστροφο Αναστασιάδη</i>	8,5%	40%	15,5% (8%+7,5%)	36%
<i>Νεολογισμοί ΚΕΕΟΝ</i>	10,5%	34%	8% (6,5%+1,5%)	47,5%

Είναι σαφές, νομίζω, ότι τα ποσοστά των τριών από τα τέσσερα επιθήματα αλλάζουν στις μετρήσεις των νεολογισμών σε μεγάλο βαθμό, βλέποντας μεγάλες αποκλίσεις είτε προς την κατεύθυνση της ενδυνάμωσης είτε προς την κατεύθυνση της υποχώρησης. Παρουσιάζεται, δηλαδή, σχετική σταθερότητα στα εις *-τητα*, σημαντική υποχώρηση στα εις *-ία* και *-ισμός/-ισμός* και ενδυνάμωση στα εις *-ση*.

Σε μια πιο λεπτομερή ανάλυση ο ερευνητής θα μπορούσε να διακρίνει συγκεκριμένες επιμέρους τάσεις και μετατοπίσεις: η μείωση των επιθημάτων σε *-ία* πολύ πιθανό να οφείλεται στο ότι συχνά το επίθημα συνδυάζεται, όπως φαίνεται και στο *Αντίστροφο Λεξικό*, με δομές που περιέχουν δεσμευμένα θέματα, όπως *γραφ-* (*ορθογραφία*), *λογ-* (*παθολογία*), *μαν-* (*θεατρομανία*), πράγμα που όχι μόνο επιβεβαιώνεται αλλά και ενισχύεται και από τους νεολογισμούς του αρχείου μας. Αυτό σηματοδοτεί την τάση για έναν περιορισμό της χρήσης του επιθήματος σε συγκεκριμένες δομές με δεσμευμένα θέματα³ οπότε και σχετική μείωση της μεταρρηματικής του χρήσης. Η στροφή αυτή φαίνεται εν πολλοίς να οφείλεται στην έντονη εισροή μεγάλου αριθμού λόγιων μεταφραστικών δανείων και ανάλογα μετέπειτα σχηματισμένων νεολογισμών κυρίως σε επιστημονικούς τομείς (βλ. Πετρούνιας [17], σελ. 202).

Αντίθετα, ως προς την ενδυνάμωση του *-ση* μπορούμε να σημειώσουμε την έντονη νεολογική δυναμική του τεμάχου *-ποίηση* (π.χ. *κλωνοποίηση*), αλλά και την παράλληλη μείωση του μεταρρηματικού *-(ισ)μός*. Όπως γίνεται σαφές στα αντίστοιχα ποσοστά του επιθήματος (μόλις 1,5%) στον Πίνακα 1 (πρβλ. και Αναστασιάδη–Συμεωνίδη & Γαλανή [1]) η υποχώρηση του συγκεκριμένου μεταρρηματικού (όχι του μετονοματικού) επιθήματος πιθανόν να συνδέεται με την ενδυνάμωση του *-(ι)ση* αφού φαίνεται να συντελείται μετατόπιση αντίστοιχων μεταρρηματικών διαδικασιών σε σχηματισμούς με το επίθημα *-(ι)ση*. Ενδεικτικό τέτοιων ανταγωνιστικών επιθημάτων είναι η παράλληλη εμφάνιση σχηματισμών και με τα δύο επιθήματα, όπως π.χ. στην περίπτωση των παράλληλων σχηματισμών *ισοσκέλιση* με

³ Σε αυτή την περίπτωση μπορεί να τεθεί και το θέμα των συμφυμάτων ή λεξικών επιθημάτων ή θεματικών επιθηματοειδών (βλ. Χριστοφίδου κ. ά. [25], αφού κατά μία ανάλυση μπορούν τα τεμάχια *-μανία*, *-λογία* κλπ να αυτονομηθούν (πρβλ. Πετροπούλου [16]).

14.300 εμφανίσεις στη μηχανή Google⁴ / *ισοσκελισμός*⁵ με 3.580 εμφανίσεις (Google) αλλά και νεολογικών όπως *στοιχημάτιση* με 5.300 εμφανίσεις (Google) / *στοιχηματισμός* με 24.100 (Google).

Αυτές οι αλλαγές, οι οποίες σε θεωρητικό επίπεδο συγκροτούν τη δυναμική του γλωσσικού μας συστήματος όπου κάθε μετατόπιση της λειτουργικότητας ενός επιθήματος επηρεάζει συμπληρωματικά και τα συγγενικά του σε ένα είδος «κατανομής εργασίας», είναι πολύ σημαντικές και σε εφαρμοστικό επίπεδο, όπως αυτό των ορολογικών πρακτικών. Για τον σκοπό αυτό είναι ενδιαφέρον να δείξουμε, συγκριτικά και παράλληλα με τις προηγούμενες μετρήσεις, τι ποσοστά δίνουν οι μη αυθόρμητοι νεολογισμοί, δηλαδή οι αποδόσεις όρων του ΚΕΕΟΝ με τα ίδια επιθήματα στο σώμα της *Ορολογίας Ενεργειακής Τεχνολογίας* και της *Ορολογίας Υπολογιστικής Γλωσσολογίας* καθώς και στις προτεινόμενες αποδόσεις ξενόγλωσσων καθημερινών όρων (συνολικά 1200 όροι και 385 αποδόσεις ξενόγλωσσων νεολογισμών⁶):

Πίνακας 2. Ποσοστά εμφάνισης επιθημάτων αφηρημένων ουσιαστικών στο *Αντίστροφο Λεξικό Αναστασιάδη-Συμεωνίδη*, σε μέρος του αρχείου νεολογισμών και σε αποδόσεις Ορολογίας και ξενόγλωσσων όρων/νεολογισμών του ΚΕΕΟΝ.

Κύρια επιθήματα αφηρημένων ουσιαστικών (100%)	-τητα	-ία	-ισμός/-ισμός	-ση
<i>Αντίστροφο Αναστασιάδη</i>	8,5%	40%	15,5% (8%+7,5%)	36%
<i>Νεολογισμοί ΚΕΕΟΝ</i>	10,5%	34%	8% (6,5%+1,5%)	47,5%
<i>Αποδόσεις Ορολογίας και Ξενόγλωσσων Νεολογισμών ΚΕΕΟΝ</i>	12%	12%	8,5% (2,5%+6%)	67,5%

Τα αποτελέσματα όπως διαμορφώνονται στον Πίνακα 2 είναι αρκετά αποκαλυπτικά και ενδιαφέροντα: γίνεται προφανές ότι οι νεολογικές τάσεις, όπως διαφάνηκαν στον Πίνακα 1

⁴ Πρόσβαση: 9-9-2017.

⁵ Με έκπληξη για το γλωσσικό μου αισθητήριο είδα στα αποτελέσματα της μηχανής Google το προβάδισμα του σχηματισμού *ισοσκελίση*. Το ΛΚΝ (ιδρύματος Τριανταφυλλίδη) έχει θησαυρίσει και τα δύο παρεμφερή λήμματα, όπως και το ΛΝΕΓ (Γ. Μπαμπινιώτη) χωρίς διαφοροποίηση. Η λέξη *στοιχηματισμός/ιση* δεν είχε θησαυρισθεί ακόμη σε αυτά τα λεξικά. Το Χρηστικό Λεξικό έχει μόνο το λήμμα *ισοσκελίση* και *στοιχηματισμός* μια και αναφέρεται ρητά ότι πολλές παρόμοιες αποφάσεις επηρεάστηκαν από 'στατιστικές συχνότητες' (βλ. Εισαγωγή του *Χρηστικού Λεξικού της ΝΕ Γλώσσας* Ακαδημίας Αθηνών).

⁶ Οι 385 αποδόσεις ξενόγλωσσων νεολογισμών αφορούν τόσο λεξιλόγιο καθημερινής γλώσσας όσο και πιο εξειδικευμένο λεξιλόγιο τεχνολογίας και οικονομικών, που όμως απαντά στις εφημερίδες ευρείας κυκλοφορίας και στα ένθετά τους.

είτε επιβεβαιώνονται σχετικά (*-τητα και -ισμός/(ισ)μός*), είτε ακολουθούν με μεγαλύτερη ένταση τις ήδη διαπιστωμένες στη νεολογία πτωτικές ή αυξητικές τάσεις (*-ία και -ση*)⁷. Ειδικότερα, όμως, για το επίθημα *-ισμός/- (ισ)μός* τα δεδομένα μοιάζουν λίγο ιδιαίτερα λόγω της αντίστροφης κατανομής των μεταρρηματικών σε *-(ισ)μός* (από ρήματα σε *-ίζ-ω*) σε σχέση με τα μετονοματικά σε *-ισμός* μεταξύ ορολογικών αποδόσεων και νεολογισμών. Η μεταρρηματική χρήση του *-(ισ)μός* φαίνεται να διατηρείται στην ορολογία και να μην ακολουθεί την πτωτική τάση που εμφανίζει στο γενικό λεξιλόγιο.

2 Νεολογία - Ορολογία: σχέση αλληλο-ανατροφοδότησης

Στην προηγούμενη ενότητα επισημάναμε τη σημασία της νεολογίας για την αξιολόγηση των κανόνων σχηματισμού μιας γλώσσας τόσο βάσει νεώτερων θεωριών όσο και βάσει ενδεικτικών δεδομένων (βλ. Πίνακες 1 και 2). Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να ολοκληρώσουμε υποστηρίζοντας ότι η μελέτη της νεολογίας ειδικά, και όχι μόνο της μορφολογίας γενικά, είναι απαραίτητη για τη διαμόρφωση εμπειριστατωμένων προτάσεων για νέους σχηματισμούς όρων σε κάθε επιστήμη. Ήδη, όμως, στην αρχή της μελέτης αναφέραμε ότι η σχέση νεολογίας και ορολογίας είναι ιδιαίτερη και πολυεπίπεδη και το σημαντικότερο κυκλικά ανατροφοδοτούμενη. Σε αυτή την ενότητα θα προσπαθήσουμε να αναλύσουμε περαιτέρω αυτή τη θέση.

Για τον σκοπό αυτό θα υπεισέλθουμε στη σημαντική έννοια της παραγωγικότητας. Θα αναλύσουμε, όμως, μόνο κάποιες πλευρές της έννοιας της παραγωγικότητας, αφού οι ορισμοί της παραγωγικότητας είναι τόσο όσοι και τα άρθρα που ασχολούνται με αυτή (για αναλυτική παρουσίαση βλ. Bauer [10], βλ. και Bauer [9], σελ. 1 κ. εξ.)⁸. Ένας από τους πιο κλασικούς και συχνότερα αναφερόμενους και αναλυόμενους ορισμούς για την παραγωγικότητα, τουλάχιστον στην Ευρώπη, είναι αυτή του Schultink [19], σελ. 113 (βλ. Booij [11], σελ. 4, van Marle [14], Plag [18], σελ. 13), η οποία αναφέρεται και στην προβληματική που μας αφορά: *η παραγωγικότητα ως μορφολογικό φαινόμενο είναι η δυνατότητα των φυσικών ομιλητών να παράγουν αυθόρμητα (δηλ. όχι εκ προθέσεως) αναρίθμητες νέες λέξεις χρησιμοποιώντας μορφολογικές διαδικασίες βάσει της αντιστοίχισης μορφής-σημασίας που έχουν λέξεις που ήδη αυτοί γνωρίζουν* (μετάφραση δική μου από την

⁷ Οι αποδόσεις ορολογίας στο ΚΕΕΟΝ δεν βασίζονται ακόμη σε στατιστικές μελέτες της νεολογικής παραγωγής, ώστε να προοικονομείται με κάποιον τρόπο η αντιστοίχιση που βλέπουμε στα αποτελέσματα στον Πίνακα 2.

⁸ Ένα από τα σημαντικότερα ερωτήματα αφορούν π.χ. την ποιοτική ή/και ποσοτική προσέγγιση της παραγωγικότητας, τη σχέση με τη διαθεσιμότητα ή/και τη δημιουργικότητα (creativity) κ.ά.

αγγλική). Προφανώς ο Schultink υιοθετεί έμμεσα αυτό που υποστηρίξαμε στην ενότητα 1, ότι δηλαδή η παραγωγικότητα αποτελεί γλωσσικό φαινόμενο και δεν συνδέεται με προθέσεις ή πρακτικές. Συμφωνώντας, όμως, με τον Plag [18], σελ. 13 κ. εξ.) αναρωτιόμαστε πόσο εύκολα μπορεί κανείς να διαχωρίσει αυτά τα δύο. Πόσο πραγματικά αυθόρμητα ή σκεπτόμενος (πόσο χρόνο στην κάθε περίπτωση;) ενεργεί ο κάθε φυσικός ομιλητής (μορφωμένος ή αναλφάβητος;) που δημιουργεί/γράφει μια λέξη για να εκφράσει μία έννοια έστω και ad hoc; Το ερώτημα που αφορά την προβληματική μας είναι κατά πόσο η μη αυθόρμητη κατασκευή όρων από ορολόγους/επιστήμονες θα πρέπει να εξαιρείται της μελέτης των δυναμικών κανόνων της Ελληνικής;

Ο Plag [18], σελ. 13 κ.εξ) υποστηρίζει ότι και ο εκ προθέσεως σχηματισμός όρων/ λέξεων θα πρέπει να εμπλέκεται στη μέτρηση/έλεγχο της παραγωγικότητας. Κατ' εμάς πρόκειται μάλλον για ένδειξη δευτερογενούς παραγωγικότητας των δομών, η οποία επηρεάζεται από τη γνώση/ αναζήτηση των κανόνων της Ελληνικής, από τη γνώση των μορφολογικών παραδειγμάτων στη συγκεκριμένη επιστήμη κ.λπ. Όμως, είναι σίγουρο ότι ο εκ προθέσεως σχηματισμός δεν μπορεί να αγνοηθεί σε μια γλωσσολογική ανάλυση, μια και σε αυτή τη διαδικασία εμπλέκεται, αυθόρμητα ή μη και το γλωσσικό αισθητήριο του φυσικού ομιλητή, ορολόγου, γλωσσολόγου, φυσικού επιστήμονα κ.λπ. Βλέπουμε, άλλωστε, ότι και οι μετρήσεις επιβεβαιώνουν τις τάσεις που διείδαμε στα δεδομένα της νεολογίας με κάποιες ειδικότερες παρατηρήσεις. Ένα τέτοιο παράδειγμα αλληλοεπίδρασης, όπως ήδη αναφέραμε, αποτελεί το επίθημα *-ία* αφού η ευρεία εισαγωγή λόγιων επιστημονικών νεολογικών όρων ως μεταφραστικών δανείων πυροδότησαν και άλλους γηγενείς νεολογισμούς με τα ίδια τεμάχια ως δεσμευμένα θέματα (Πετρούνιας [17]). Σε αυτό, μάλιστα, συμβάλλει και η έντονη διάχυση της επιστημονικής ορολογίας στην καθημερινότητα λόγω εξοικείωσης μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού με την τεχνολογία, την ιατρική κ.ά.

Σε συνέχεια του πιο πάνω σκεπτικού προτείνουμε να διακρίνουμε δύο (υπο)περιπτώσεις κατά την ανάλυση της ορολογικής παραγωγής: η πρώτη περίπτωση αφορά στα μορφολογικά αποτελέσματα της ορολογίας που έχει ήδη καθιερωθεί και η δεύτερη αφορά στην ορολογία που απλώς έχει προταθεί. Αυτό άλλωστε θα ήταν σχετικά αντίστοιχο και της διάκρισης που γίνεται στους νεολογισμούς σε ευκαιριακούς και μη. Κατ' αυτή τη διάκριση οι πιο καθιερωμένοι, δηλαδή αυτοί που όχι μόνο σχηματίστηκαν βάσει γλωσσικού αισθητηρίου του φυσικού ομιλητή, αλλά και έγιναν αποδεκτοί από τη γλωσσική/επιστημονική κοινότητα, θεωρούνται πιο στέρεα βάση ανάλυσης των γενικών τάσεων της γλώσσας ενώ οι σχηματισμοί της δεύτερης περίπτωσης πρέπει να αναλύονται με μεγαλύτερη επιφυλακτικότητα, τόσο στον τομέα της ευκαιριακής νεολογίας, όσο και στον τομέα της ορολογίας, όχι όμως και να αγνοούνται. Μερικές φορές αποτελούν, μάλιστα, προάγγελους

μιας μελλοντικής αλλά και πολύ ενδιαφέρουσας πιθανής εξέλιξης στη γλώσσα μας.

Ανακεφαλαιώνοντας, λοιπόν, θεωρούμε ότι, πριν καταλήξουμε ως προς την παραγωγικότητα των σχηματιστικών κανόνων (ή/και παραδειγμάτων), θα πρέπει όχι μόνο να γνωρίζουμε καλά τη στατική συγχρονία της γλώσσας αλλά πολύ περισσότερο τη δυναμική διαχρονία, κυρίως σε επίπεδο νεολογίας (κατά προτεραιότητα μη ευκαιριακής). Επιπλέον, τα αποδεκτά από την κοινότητα μορφολογικά αποτελέσματα κάθε ορολογικής διαδικασίας θα πρέπει, επίσης, να αξιολογούνται σε ένα δεύτερο επικουρικό επίπεδο αξιολόγησης της παραγωγικότητας. Σε κάθε περίπτωση, όμως, θεωρούμε ότι -παρά την παραπάνω αναφερόμενη κυκλική σχέση ανατροφοδότησης- η μελέτη της νεολογίας θα πρέπει κατά προτεραιότητα να αποτελεί την κύρια βάση κάθε ορολογικής προσπάθειας, αφού η πρωτογενής αυθόρμητη (κυρίως μη ευκαιριακή) νεολογική παραγωγή αποτελεί την πιο αυθεντική εικόνα παραγωγικότητας σε μια γλώσσα⁹.

3 Ο ερευνητικός σχεδιασμός του ΚΕΕΟΝ

Αφού αναδείξαμε στις προηγούμενες ενότητες τη σχέση νεολογίας και ορολογίας στη γλωσσολογική έρευνα και στην ανίχνευση των παραγωγικών κανόνων ειδικότερα, στην παρούσα ενότητα θα περιγράψουμε το έργο και τη στοχοθεσία του ΚΕΕΟΝ όπως αυτά συνάδουν με την πιο πάνω ανάλυσή μας ως προς την αναγκαιότητα αποθησαύρισης και οργάνωσης τόσο ταξινομημένων δεδομένων νεολογίας όσο και διακριτών δεδομένων ορολογίας. Αυτή η στοχοθεσία προϋποθέτει, φυσικά, τον προσανατολισμό του ΚΕΕΟΝ σε ψηφιακές λύσεις, ο οποίος ξεκίνησε πριν οκτώ χρόνια περίπου και τέθηκε για πρώτη φορά σε εφαρμογή πριν έξι χρόνια όταν υλοποιήθηκε η πρώτη φάση του προγράμματος Νεοδημία.

Η υλοποίηση της Νεοδημίας¹⁰ εγκαινιάζει μια νέα περίοδο στον τρόπο εντοπισμού και ανάλυσης των νεολογισμών, αυτοματοποιώντας προγενέστερες πρακτικές του ΚΕΕΟΝ. Το Σύστημα Εντοπισμού και Καταχώρησης Νεολογισμών δέχεται ως δεδομένα κατ' αρχάς τις αθησαύριστες λέξεις που έχουν συλλεχθεί και δημοσιευθεί σε παλαιότερα δελτία που

⁹ Εξυπακούεται ότι πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και η συμπεριφορά και δυναμική των επιθημάτων εντός μιας επιστημονικής ορολογίας όπως π.χ. για το τέρμα *-ωμα* στην ιατρική (βλ. ανάλυση Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Φλιάτουρας [2], αλλά αυτό δεν θα μας απασχολήσει στην παρούσα ανακοίνωση (βλ. και Χριστοφίδου κ.ά. [26] για την παραγωγή βάσει έμμεσου δανεισμού με διαδικασίες αντιστοίχισης κ.λπ.).

¹⁰ Η παρουσίαση της Νεοδημίας, όπως είχε διαμορφωθεί μέχρι το 2012, καθώς η πρώτη μορφή του σχήματος 1, έχει προηγηθεί και σε άρθρο των Χριστοφίδου κ.ά. [25]. Για το σχήμα 2 βλ. και Αφεντουλίδου & Χριστοφίδου [4].

εξέδωσε το Κέντρο (τεύχη/τόμοι 1-13), ενώ για τις νέες καταχωρήσεις του συστήματος τα δεδομένα συνεχίζουν να αντλούνται από εφημερίδες ευρείας κυκλοφορίας: *Η Καθημερινή*, *Τα Νέα*, *Το Έθνος*, *Το Βήμα* και, *Πρώτο Θέμα*, καθώς επικουρικά και από άλλες εφημερίδες υψηλής επισκεψιμότητας στο διαδίκτυο. Τα κείμενα παρέχονται απευθείας στο ΚΕΕΟΝ όπου λειτουργεί πιλοτικά από το 2013 και σταθερά από το 2015 ειδικός ανιχνευτής (crawler) για την αυτόματη εξαγωγή πληροφορίας από τις διαδικτυακές τους εκδόσεις (κυρίως ροές ειδήσεων RSS).

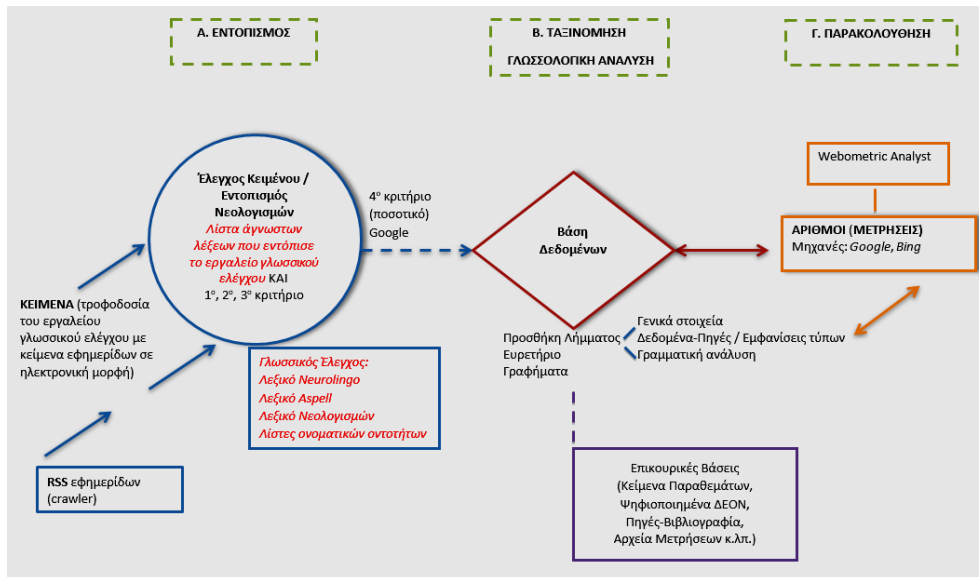
Τα δεδομένα από τις εφημερίδες που συλλέγονται συγκεντρώνονται σε ηλεκτρονικά αρχεία, στα οποία τα κείμενα οργανώνονται με βάση το διεθνές και διεπιστημονικό πρότυπο TEI (*Text Encoding Initiative*) (βλ. Σχήμα 2). Οι νεολογισμοί ανιχνεύονται με ημιαυτόματο τρόπο: αφού καταλήξει κατ' αρχήν το πρόγραμμα σε μία λίστα υποψήφιων νεολογισμών, αυτή μετά πρέπει να ελεγχθεί από τον ερευνητή. Για το αυτόματο, όμως, φιλτράρισμα και τον αποκλεισμό των καταχωρημένων λέξεων χρησιμοποιούνται δύο λίστες λέξεων από τα λεξικά που έχουν δημιουργηθεί με τη συνδρομή ενός πλήρους κλιτικού λημματογράφου: αυτές οι λίστες προέρχονται από α) το *Ηλεκτρονικό Λεξικό Aspell*¹¹ με περίπου 680.000 λέξεις και β) το *Ηλεκτρονικό Λεξικό NEUROLINGO*¹² με περίπου 1.000.000 λέξεις. Επικουρικά, έχουν ενσωματωθεί διευρυμένοι κατάλογοι ονοματικών οντοτήτων (ελληνικών/ξενόγλωσσων, σύνολο 1.5 εκατομμύρια λήμματα). Παράλληλα λειτουργεί, επίσης, ένα τρίτο είδος συνεχώς αυξανόμενου «λεξικού» που αποτελείται από τους νεολογισμούς που είναι καταχωρημένοι σε παλιότερα τεύχη του *Δελτίου Επιστημονικής Ορολογίας και Νεολογισμών* (ΔΕΟΝ), καθώς και κάθε νέα καταχώρηση του προγράμματος.

Αφού μέσα από έλεγχο του καταλόγου υποψήφιων νεολογισμών, που συγκροτείται αυτόματα από το πρόγραμμα, επιλεγούν οι νέες λέξεις/νεολογισμοί βάσει των κριτηρίων μας (στάδιο Α. *Εντοπισμός*), όπως αναφέρονται αναλυτικά στο Χριστοφίδου [22] και [24] (βλ. Εισαγωγή), και ακολουθήσει ο έλεγχος μετρήσεων στις μηχανές Google και Bing βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων (βλ. Χριστοφίδου [22] και [24], βλ. Εισαγωγή) ακολουθούν: (Β.) η *Γλωσσολογική Ταξινόμηση*, η οποία περιλαμβάνει κυρίως τη μορφολογική (Χριστοφίδου κ.ά.

¹¹ Ο Aspell είναι ένας ελεύθερος και ανοικτού κώδικα ορθογράφος. Για αναλυτικότερες πληροφορίες βλ. <http://aspell.net> και <http://ispell.math.upatras.gr>.

¹² Το *Μορφολογικό Λεξικό* της Neurolingo περιέχει 90.000 λεξικές μονάδες από τις οποίες παράγονται συνολικά 1.200.000 κλιτικοί τύποι (μεταξύ των οποίων και 10.000 ελληνικά τοπωνύμια). Αναλυτικότερα βλ. <http://www.neurolingo.gr/el/technology/lexica/morpholexicon.jsp>. Η χρήση του λεξιλογίου του λεξικού γίνεται με συμφωνημένη αδειοδότηση. Ευχαριστούμε θερμά τον Δρα Χρ. Τσαλίδη για την ευγενική παραχώρηση και τον καθηγητή Ηρ. Βαρλάμη (Χαροκόπειο) για την πολύτιμη και αδιάκοπη συνεργασία στην ανάπτυξη του προγράμματος Νεοδημία.

[25], τη θεματική (Αφεντουλίδου & Χριστοφίδου [4]) και την κειμενική (κυρίως ανά κειμενικό είδος, βλ. Αφεντουλίδου & Χριστοφίδου [4] και Χριστοφίδου [29] καθώς και (Γ.) η Παρακολούθησή τους, όπου κυκλικά και κατά διαστήματα ελέγχονται πάλι οι εμφανίσεις αλλά και άλλες παράμετροι όπως η διάχυση (dispersion) του όρου/ λέξης σε συγκεκριμένα περιβάλλοντα κ.λπ. (βλ. Χριστοφίδου κ.ά. [28]. Σχηματικά, το περιβάλλον μηχανοργάνωσης του ΚΕΕΟΝ, σε σχέση με τους άξονες της έρευνας, μπορεί να παρασταθεί ως εξής (Σχήμα 1.):

Σχήμα 1: Περιβάλλον μηχανοργάνωσης του ΚΕΕΟΝ σε σχέση με τους άξονες της έρευνας.

Το Σχήμα 2 πιο κάτω παρουσιάζει συνθετικά την αρχιτεκτονική της Νεοδημίας με επιπλέον ανάλυση της οργάνωσης του σώματος κειμένων εφημερίδων. Έμφαση έχει δοθεί στην κειμενική κατηγοριοποίηση των άρθρων των εφημερίδων κατά κειμενικό είδος καταγράφοντας στοιχεία διάρθρωσης (π.χ. τίτλος) και διακρίνοντας διαφορετικούς κειμενικούς τύπους και θεματικές, αφού η επιμελής κειμενική ταξινόμηση αποτελεί τη βάση για κάθε εμπειριστατωμένο κειμενικό σώμα. Επιπλέον, θεωρούμε ότι η σχέση τόσο της μορφολογικής δομής των νεολογισμών όσο και της λειτουργίας τους είναι άρρηκτα δεμένη με το κειμενικό περιβάλλον εμφάνισης (βλ. ενδεικτικά Χριστοφίδου [20], Χριστοφίδου & Αφεντουλίδου [27]).

νεολογισμών και ορολογίας. Παραδείγματος χάριν μπορεί ο ερευνητής να ζητήσει γράφημα για τα ποσοστά των μερών του λόγου σε όλους τους νεολογισμούς /ορολογίες της βάσης, όπως επίσης μπορεί να αναζητήσει σε γραφήματα συγκριτικά ποσοστά σύνθετων / παραγώγων σε νεολογισμούς και σώμα ορολογίας, τη συμπεριφορά ενός επιθήματος σε σύγκριση κ.λπ.

4 Επίλογος

Συνοψίζοντας, στην παρούσα μελέτη έγινε μια προσπάθεια να παρουσιάσουμε τους άξονες και τις πρακτικές έρευνας στο ΚΕΕΟΝ (*Κέντρον Ερεύνης Επιστημονικών Όρων και Νεολογισμών*) της Ακαδημίας Αθηνών, αφού πρώτα τοποθετήσαμε το στίγμα της ερευνητικής μας αναζήτησης και στοχοθεσίας στη γόνιμη αλληλο-ανατροφοδότηση που διέπει τους τομείς της νεολογίας και ορολογίας. Αυτή η γόνιμη σχέση, η οποία –όπως ετέθη εδώ- δεν έχει συζητηθεί εκτενώς από τη γλωσσολογική κοινότητα, θα ήταν ενδιαφέρον να μελετηθεί σε μεγαλύτερο βάθος. Η ανάπτυξη του ψηφιακού περιβάλλοντος της *Νεοδημίας* υπηρετεί αυτόν τον σχεδιασμό με σταθερά βήματα.

5 Βιβλιογραφία

- [1] Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. – Σ. Γαλανή (1995). Το επίθημα –ισμός στη Νεοελληνική. Στο *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, 1994. Θεσ/νίκη: Κυριακίδη, 519-529.
- [2] Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. – Α. Φλιάτουρας (2003). Το επίθημα –(ω)μα στην Ιατρική Ορολογία. *Πρακτικά ΕΛΕΤΟ- 4^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»*. Αθήνα, 74-83.
- [3] Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (2012). Το Νεοελληνικό κλιτικό σύστημα των ουσιαστικών και οι τάσεις του. Στο Ζ. Γαβριηλίδου κ.ά. *Πρακτικά του 10ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*, Κομοτηνή, 1-4 Σεπτεμβρίου 2011. Προσβάσιμο: www.icgl.gr/files/invited_speakers/1_anastasiadi_simeonidi_10ICGL_pp.23-40.pdf
- [4] Αφεντουλίδου, Β. – Α. Χριστοφίδου. (υπό δημ.). Σώμα Εποπτείας Νεολογισμών της Νέας Ελληνικής. Σχεδιασμός και Ταξινόμηση. Στο Χριστοφίδου (Επιμ.) *Όψεις της Σωματοκειμενική Γλωσσολογίας*, Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- [5] Aronoff, M. (1976). *Word formation in Generative Grammar*. Cambridge: MIT Press.
- [6] Arinoff M.- F. Anshen (2001). Morphology and the lexicon: Lexicalization and Productivity. In A. Spencer and A. Zwicky (Eds), *The Handbook of Morphology*. NJ:Wiley, 236-247.
- [7] Baayen H. – R. Lieber. (1991) Productivity and English Word formation: a Corpus-based study, *Linguistics* 29, 801-843.
- [8] Baayen, R. H. (2009). Corpus linguistics in morphology: morphological productivity. In Lüdeling, A., and Kyto, M. (Eds.) *Corpus Linguistics. An international handbook*. Berlin: Mouton De Gruyter, 900-919.

- [9] Bauer, L. (2001). *Morphological Productivity*. Cambridge: CUP.
- [10] Bauer, L. (2005). Productivity: Theories. In P. Steckauer and R. Lieber (Eds.), *Handbook of Word-formation*. Dordrecht: Springer, 315-334.
- [11] Booij, G. (1977) *Dutch Morphology*. Lisse: de Ridder.
- [12] Dressler, W. (1987) *Leitmotifs in Natural Morphology*. Amsterdam: Benjamins.
- [13] Dressler, W. (1997). On productivity and potentiality in inflectional morphology, *Classnet Working Papers 7*, 3-22.
- [14] Marle J. van (1985) *On the paradigmatic Dimension of morphological Creativity*. Dordrecht: Foris.
- [15] Νικολάου, Γ. (2016). *Τα νεολογικά επίθετα της Κοινής Νεοελληνικής*. Διδ.Διατριβή, ΑΠΘ.
- [16] Πετροπούλου, Ε. (2011). *Η σύνθεση με δεσμευμένο θέμα στην Αγγλική και τη Νέα Ελληνική*. Διδακτορική Διατριβή, Παν. Πατρών.
- [17] Πετρούνιας, Ε. (1987). Ελληνικά επιθήματα κοινής καταγωγής και πολλαπλής συγγενικής εξέλιξης: η ομάδα -ia. Στο *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, τομ. 8. Θεσ/νίκη: Κυριακίδη, 193-214.
- [18] Plag, I. (1999). *Morphological productivity*. Berlin: de Gruyter.
- [19] Schultink, H. (1961). Produktiviteit als morfologisch phenomen, *Forum der Letteren 2*, 110-125.
- [20] Χριστοφίδου, Α. (2001). *Ο ποιητικός νεολογισμός και οι λειτουργίες του*. Αθήνα: Gutenberg.
- [21] Χριστοφίδου, Α. (2003). Γένος και κλίση στην Ελληνική. Μια φυσική προσέγγιση. Στο Α. Αναστασιάδη- Συμεωνίδη, Α. Ράλλη, Δ. Χειλά – Μαρκοπούλου, *Το Γένος*. Αθήνα: Πατάκης, 100-131.
- [22] Χριστοφίδου, Α. (Επιμ.). (2012). *Δελτίο Επιστημονικής Ορολογίας και Νεολογισμών 11*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- [23] Χριστοφίδου, Α. (2013). Περί Νεολογίας (Εισαγωγή). Στο Γ. Κατσούδα και Θ. Νάκας, *Σύμφυση και Επανετυμολόγηση*. Αθήνα: Πατάκης, 11-18.
- [24] Χριστοφίδου, Α. (Επιμ.). (2015). *Δελτίο Επιστημονικής Ορολογίας και Νεολογισμών 13*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- [25] Χριστοφίδου, Α., Αφεντουλίδου, Β., Καρασίμος, Θ. & Δημητροπούλου, Ε. (2013). Ηλεκτρονικό πρόγραμμα *ΝεοΔημία*. Προκλήσεις και δικτυο-λύσεις. Στο Α. Χριστοφίδου (Επιμ.), *Δημιουργία και μορφή στη γλώσσα, Δελτίο Επιστημονικής Ορολογίας και Νεολογισμών 12* (σσ. 198-243). Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.

- [26] Χριστοφίδου, Α., Καρασίμος, Θ. & Αφεντουλίδου, Β. (2014). Έλεγχος, παρακολούθηση και ταξινόμηση νεολογισμών με το ηλεκτρονικό πρόγραμμα *ΝεοΔημία*: η προσέγγιση των νέων δανείων. Στο G. Kotzoglou, K. Nikolou, E. Karantzola, K. Frantzi, I. Galantomos, M. Georgalidou, V. Kourti-Kazoullis, Ch. Papadopoulou & E. Vlachou. (Επιμ.), *Selected Papers of the 11th International Conference on Greek Linguistics*. Ρόδος: Πανεπιστήμιο Αιγαίου, 1850-1868.
- [27] Χριστοφίδου, Α. & Αφεντουλίδου, Β. (2016). Νεολογία και κειμενικό είδος. Μια σωματοκειμενική προσέγγιση. Εισήγηση στην Ημερίδα «Ο Δημιουργικός Λόγος στην Εκπαίδευση», 27-28 Ιουνίου, Μαράσλειο Διδασκαλείο. ΕΚΠΑ, Εργαστήριο Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας.
- [28] Christofidou, A., V. Afentoulidou, A. Karasimos, R. Vassiliadou (υπό δημ.) From defining to semi-automated detecting (AN) two-word compounds. A plan to enrich a database of neologisms. Στο Σ. Μαρκαντωνάτου & Α. Χριστοφίδου (Επιμ.), *Πολυλεκτικές εκφράσεις στην Ελληνική Γλώσσα.*, Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- [29] Χριστοφίδου, Α. (υπο προετοιμ.). Τρόποι λόγου και κειμενικό είδος. Στο Κ. Ντίνας, Ε. Μαγουλά & Ν. Καλοσπύρος (Επιμ.). *Figura in Praesentia*. Τιμητικός τόμος Θ. Νάκα. Αθήνα: ΕΚΠΑ, ΠΤΔΕ.

Αναστασία Χριστοφίδου

Ερευνήτρια Α'

Διευθύνουσα ΚΕΕΟΝ Ακαδημίας Αθηνών

Ηλ. Ταχ.: christo@academyofathens.gr